

Ruma ”merkitys”

Kielitieteen epäilyttävin välttämätön käsite

Tommi Nieminen

tommi.nieminen@uef.fi

Itä-Suomen yliopisto

XLII Kielitieteen päivät
21.–23. toukokuuta 2015, Vaasa

”Merkitys”, subst.

- lingvistisen merkityksen tai sen tieteellisen kuvauksen (yksi) ongelma kiteytyy siihen, että sana *merkitys* on substantiivi
- sama väite on esitetty myös ’kielestä’, mistä *language* → *to language, languaging*, mutta vastaava temppu ei onnistu merkityksen osalta (*meaning* ↔ *to mean*)
- suuria kysymyksiä ovat:
  - a) voiko merkkien tulkinnasta lainkaan puhua reifioimatta sitä olioiksi
  - b) mistä ajatus olionluonteisesta merkityksestä on peräisin ja mitä sillä yritetään ratkaista
  - c) voiko jokin analogia auttaa irtautumaan tästä käsityksestä

”Merkitys”, subst.

- lingvistisen merkityksen tai sen tieteellisen kuvauksen (yksi) ongelma kiteytyy siihen, että sana *merkitys* on substantiivi
- sama väite on esitetty myös ’kielestä’, mistä *language* → *to language*, *linguaging*, mutta vastaava temppu ei onnistu merkityksen osalta (*meaning* ↔ *to mean*)
- suuria kysymyksiä ovat:
  - a) voiko merkkien tulkinnasta lainkaan puhua reifioimatta sitä olioiksi
  - b) mistä ajatus olionluonteisesta merkityksestä on peräisin ja mitä sillä yritetään ratkaista
  - c) voiko jokin analogia auttaa irtautumaan tästä käsityksestä

Nieminen (1998)

25. Kielitieteen päivät, Tampere

- ensimmäisen Kielitieteen päivien esitelmäni aiheena oli lingvistisen merkityskäsityksen **essentialismi** (< Schaeffer 1989) eli 'erillisen ontologisen rakenteen postuloiminen (kieleen tai merkkiin) kielellistä merkitystä varten', olennaisesti siis 'reifointi'
- tuolloiset kriittiset kysymykseni essentialismille:
  - 1) miten selittyvät intension häilyvyys (sumeus) ja ekstension vaihtelevuus?
  - 2) miten päästään ulkomaailmasta kieleen ja päinvastoin?
  - 3) miksi merkitsimien ja merkitysten koodia heikennetään "sivumerkityksillä"?
  - 4) onko merkitysten ontologiselle tasolle muuta tarvetta?

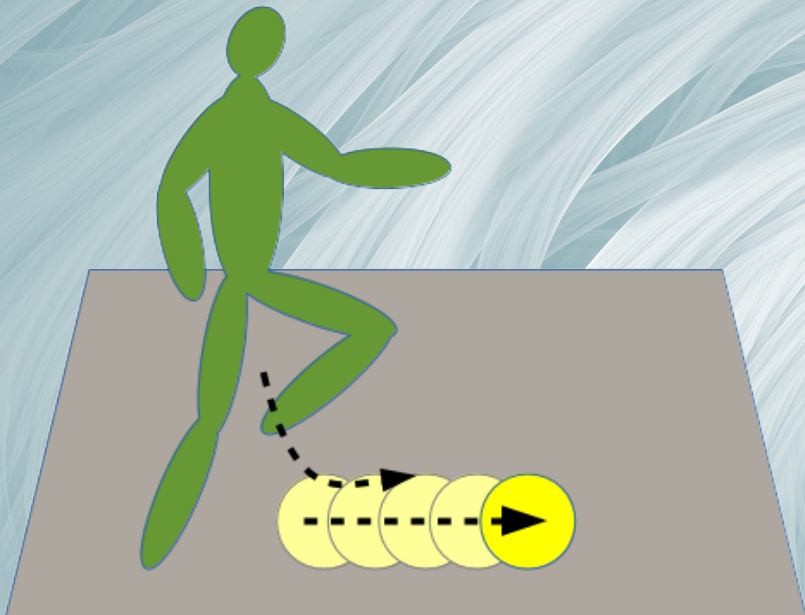
^{1a}Sumeus, ^{1b}vaihtelevuus, ²tarkoitteisuus, ³sivumerkitykset

- osa näiden kysymysten ongelmaa on yhteinen: on pakko kulkea staattisen ”mielen” (varastoituneen ”käsitteen”) kautta
- intentionaalisen tarkoittamisen (referenssin) on tehtävä vähintään kaksi asiaa: toisaalta tultava merkinä ”oikein tunnistetuksi”, toisaalta herätettävä oikeat kontekstuaaliset linkit mahdollisine sivumerkityksineen
- jos merkki ”kantaa merkitystä” – joka on mitä kulloinkin on –, miten on mahdollista vähänkään irrota tästä?
- sivumerkitykset ovat näin lähinnä keino korjata alusta asti vikaan mennyttä kuvausta!

Merkitys vs. tarkoitus

- sanojen ja lauseiden merkitys (engl. *meaning*) opitaan ja sitä ylläpidetään viestintätilanteissa → lopulta on palattava aina siihen, mitä kielenpuhujat sanoja tai lauseita käyttäessään tarkoittavat (engl. *mean*) (Lyons 1977)
- reifoidun merkityksen ongelma: jotta mitään voi merkitä, on tehtävä **kaksi** asiaa, "tarkoitettava" jotain mutta tehtävä se vastaanottajan "pään" kautta
- miten saussurelaisessa mallissa voi merkitä mitään *uutta*? tai miten merkitä mitään, mitä ei jo vastaanottajan "päässä" ole?

Mikä on "potku"?

Potkua reifioimassa

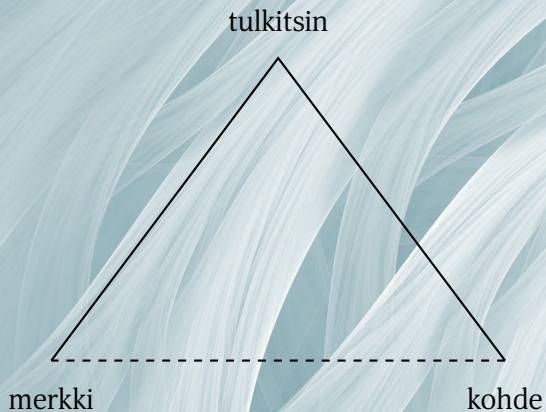
- mitkä kaikki pelaajan ja pallon liikkeen parametrit (alku- ja loppupiste, suunta, nopeus, kiihtyvyys) ennen ja jälkeen kosketusta *kuuluvat* potkuun?
  - pelaajan vartalon suora tai kaareva liike kohti palloa?
  - pallon suora tai kaareva liike johonkin suuntaan?
  - pelaajan jalan liike kohti palloa?
  - pelaajan jalkaterän ojentuminen?
  - entä kontekstuaaliset piirteet kuten tuulen suunta ja nopeus?
- missä potku *sijaitsee* (XYZ-koordinaatistossa + aika)?
- onko potkulla oltava mentaalista (tai muuta ylimääräistä) representaatiota?

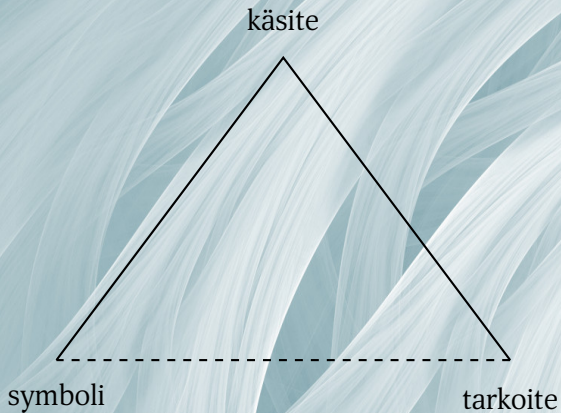
Merkitys oliona

- esimerkiksi Larjavaara (2007) oikoo mutkia niin, että Peircen ”merkki” on suunnilleen sama kuin Saussuren merkitsin (*signifiant*) ja Peircen ”tulkitsin” sama kuin Saussuren merkitys (*signifié*)
- Larjavaaralle merkitykset ovatkin ”ajatustason olioita”
- Peircen teorian ainoa varsinainen ero Saussureen olisi siis se, että Peirce Saussuresta poiketen ottaa huomioon ”kohteen” (jonka Larjavaara samastaa kielenulkoiseen tarkoitteeseen)

Semioosi (Peirce)

Merkki (Ogden & Richards)

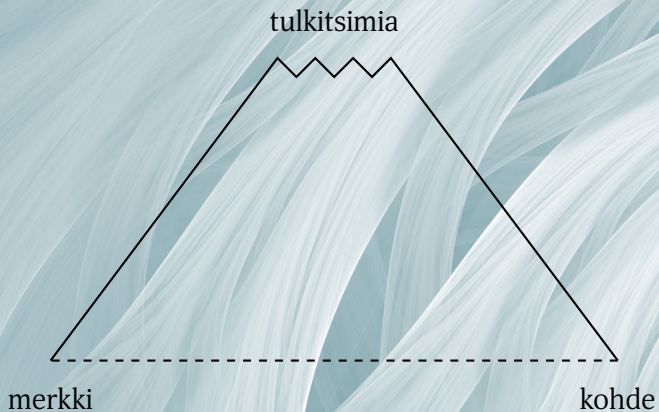
Väistämätön väärinkäsitys...

- liki väistämätön väärinkäsitys on tehdä seuraavat samastukset:

<i>Saussure</i>	merkitsin	merkitys	
<i>Ogden & Richards</i>	symboli	käsite	tarkoite
<i>Peirce</i>	merkki	tulkitsin	kohde

- kuitenkin Saussuren *merkki* (= merkitsin + merkitys) on aivan toisella lailla erottamaton kuin Ogden & Richardsin symboli + käsite
- ...ja ennen kaikkea *koko Peirce-rivi on väärin!*

Semioosi II (Peirce)

Semioosi III (Peirce)

(vrt. Nieminen 2002)

Ei merkitystä!

- Peircellä ei ole *ainuttakaan* suoraa vastinetta Saussuren *signifié*lle!
- lähimmäs tulee ehkä **finaalinen tulkitsin**: merkin antama ”informaation tila”, merkin käännös toiseen merkkijärjestelmään
- kaukana tosin ei ole myöskään **dynaaminen kohde**, joka rajoittaa, ”determinoi” sen semioosin prosessia, jossa se on kohteena

Peirce käsitteistä

En kiistä, ettei käsite, propositio tai argumentti voi olla looginen tulkitsin. Korostan vain, ettei se voi olla finaalinen looginen tulkitsin [...]. Yksin tapa, vaikka sekin itsessään voi olla merkki, ei ole merkki siinä mielessä kuin merkki, jonka looginen tulkitsin se on, on merkki. [...] Täten paras sanoin välitettävä käsitteen selitys sisältää kuvauksen tavasta, jonka käsite on tarkoitettu tuottamaan. (EP, 2.418.)

Merkitys potkuna

- huolimatta yleisestä tavasta puhua ”merkityksestä” oliona, se on enemmän ”potku”
- puhuja kohdistaa intentionaalisesti vastaanottajan huomion ja pyrkii aktivoimaan jonkin tulkintapolun (tai joitakin tulkintapolkuja)
- vastaanottajan tehtävänä on aktiivisesti seurata ”potkun suuntaa”: näin tulkinta syntyy käytännössä yhdessä yhteisesti suunnatun huomion avulla
- oleellisesti *potkua ei tarvitse palauttaa kummankaan pelaajan ”mielessä” olevaan representaatioon!*

Semmottii tällä erää!
Pankaas miättie!

Viitteet

LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LYONS, JOHN 1977: *Semantics 1–2*. New York: Cambridge University Press.

NIEMINEN, TOMMI 2002: Charles S. Peircen semiotiikka. – Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 125–154. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.

SCHAEFFER, JEAN-MARIE 1989: Literary genres and textual genericity. – Ralph Cohen (toim.), *The future of literary theory* s. 167–187. London ja New York: Routledge.